

Мудрак Л.М.,
аспірант кафедри інформаційної політики
та технологій НАДУ,
заступник Голови Національної ради України
з питань телебачення і радіомовлення,
Представник України в Керівному Комітеті Ради Європи
з питань медіа та інформаційного суспільства,
заслужений журналіст України

Конвергентні медіа як об'єкт державного регулювання: досвід ЄС

У статті запропоновано аналіз напрацювань країн Європейського Союзу щодо законодавчих та практичних підходів у питаннях регулювання нових конвергентних медіа. Країни Європейського Союзу на даному етапі керуються Директивою Європейського парламенту та Ради Європи від 10 березня 2010 р. про аудіовізуальні медіа-послуги, а також рекомендаціями Комітету Міністрів Ради Європи та комітетів Ради Європи. Водночас кожна країна має свої підходи щодо регулювання нових медіа. Контекст європейського досвіду важливий для державного регулювання України, особливо під час підготовки нової редакції Закону України "Про телебачення та радіомовлення".

Ключові слова: нові конвергентні медіа, державне регулювання.

Мудрак Л.М. Конвергентные медиа как объект государственного регулирования: опыт ЕС

В статье предложен анализ практик стран Европейского Союза касательно законодательных и практических подходов в вопросах регулирования новых конвергентных медиа. Страны Европейского Союза на данном этапе руководствуются Директивой Европейского парламента и Совета Европы от 10 марта 2010 г. об аудиовизуальных медиа, а также рекомендациями Комитета Министров Совета Европы и комитетов Совета Европы. В то же время каждая страна имеет собственные подходы относительно регулирования новых медиа. Контекст европейского опыта важен для Украины, особенно во время подготовки новой редакции Закона Украины "О телевидении и радиовещании".

Ключевые слова: новые конвергентные медиа, государственное регулирование.

Mudrak L.M. Convergent Media as an object of state regulation: the EU experience

The article proposes the analysis of the practice of the countries of the European Union on the subject of legislative approaches and practical approaches which are in the questions of the regulation of the new convergent media. At the moment the countries have implement the Audiovisual Media Services Directive by European Parliament and Council of Europe on 10 March 2010 also different policy recommendations of the Committee of Ministers and a recommendations of others Committees of Council of Europe. At the same time, each country has had national unique approaches to the regulation of the new convergent media. The contexts of the practice of european countries are very important for Ukraine, especially at the moment of the preparation of the new Law on Television and Radio Broadcasting.

Key words: new convergent media, state regulation.

Постановка проблеми. Нові конвергентні медіа мають дві зони наукових та практичних досліджень. *Питання перше* – це позиціонування та визначення нових конвергентних медіа як таких. Станом на 2013 р. європейські країни використовують рекомендації та напрацювання Європейського Союзу, Ради Європи, ОБСЄ, Європейської платформи регуляторних органів, Керівного Комітету Ради Європи з питань інформаційного суспільства та медіа в цій сфері. Однак кожна країна проходить свій шлях у позиціонуванні та визначенні дефініцій нових конвергентних медіа. *Питання друге* – це цілі, завдання, принципи та підходи щодо регулювання нових конвергентних медіа. Національний регулятор медіа – сфери кожної

європейської країни та країн-членів Ради Європи не діє у вакуумі, а є інструментом і складовою частиною державної політики в галузі нових конвергентних медіа. Зважаючи на європейські зобов'язання України щодо угоди про асоційоване членство в Європейському Союзі, підходи щодо регулювання та аналіз європейських практик нині стають засадничими.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Аналіз європейських практик щодо позиціонування та визначення нових конвергентних медіа й щодо підходів регулювання здійснюють такі організації Ради Європи, як Європейська платформа регуляторних органів та Керівний Комітет Ради Європи з питань медіа та інформаційного суспільства. Серед європейських дослідників проблем конвергентних медіа слід назвати таких як К.Мьоллер, В.Віке-Фрейберг, Х.Даублер-Гмелін, У.Карлссон, С.Лівінгстон, В.Шульц. В українському науковому просторі тему регуляції нових медіа досліджують О.Гофайзен, А.Дробик, Д.Проценко, Д.Тупчієнко, А.Аліферов, О.Ляхов, Б.Потятинник, В.Різун. Необхідною в експертній та дискусійній роботі є участь практиків – менеджерів тих організацій, які впроваджують нові технології та нові медіа. Такий досвід є в усіх без винятку регіонах України.

Розуміння та вивчення європейських підходів та аналіз практичного досвіду європейських країн для вітчизняних державних інституцій та медіа-організацій нині є головним пріоритетом. *Метою статті* є аналіз європейських рекомендацій та практик.

Виклад основного матеріалу. Нові медіа – це, передусім, нові технології, поширення та злиття старих традиційних форм медіа з Інтернетом (конвергентні – тобто злиті або змішані технології). Реакція на нові медіа знайшла відображення у Спільній Декларації Доповідача ООН з питань свободи переконань та вираження поглядів, Представника ОБСЄ з питань свободи ЗМІ, Спеціального Доповідача з питань свободи вираження думок та вільного доступу до інформації (1 червня 2011 р.). Принциповими положеннями є такі:

- регуляторні механізми, напрацьовані для традиційних ЗМІ, не можуть бути застосовані до Інтернету, натомість мають бути розроблені спеціальні норми;
- не повинні встановлюватися обмеження щодо контенту в Інтернеті, натомість мають бути напрацьовані спеціальні альтернативи для врегулювання питання нелегального контенту;
- потрібно заохочувати та пропагувати саморегулювання в частині поведінки із дифамаційними матеріалами;
- не повинно бути відповідальності технічних посередників за контент, згенерований іншими;
- блокування сайтів допустиме лише в екстраординарних випадках (захист дітей від шкідливого контенту);
- засоби змістового фільтрування є проявом цензури;
- держави мають позитивне зобов'язання щодо забезпечення доступу до Інтернету.

Цілі регуляторної політики щодо конвергентних аудіовізуальних ЗМІ мають бути подібні до цілей щодо аудіовізуальних ЗМІ загалом. Це засади Директиви Європейського парламенту та Ради Європи від 10 березня 2010 р. про аудіовізуальні медіа-послуги, зокрема:

- необхідність забезпечення належної якості технічних аспектів та програмування;

- забезпечення плюралізму;
- захист та пропагування місцевої культури, а також культурних, моральних, соціальних та релігійних цінностей;
- пропагування конкурентного середовища;
- захист дітей від шкідливого контенту;
- забезпечення отримання достовірних та незаангажованих новин та належного рекламування;
- захист приватності та справедливого поводження із приватними особами;
- унеможливлення використання ЗМІ з метою вчинення тероризму, насильства, популяризації злочинності тощо [1].

Зазначені регуляторні цілі переносяться у сферу регулювання нових медіа, однак оскільки останні базуються на Інтернеті, європейські експерти радять врахувати його специфіку, а саме: необхідну активність користувача в отриманні інформації від нових медіа, транскордонність, мінливість контенту, хвилеподібність у поширенні інформаційних повідомлень.

Як європейські, так і українські експерти переконані, що Інтернет потребує значно менш суворого регулювання, ніж інші ЗМІ, однак регулювання все ж необхідне передусім через потенційну шкоду, яка може бути завдана дітям, а також задля забезпечення прав осіб на приватність, захист честі й гідності, забезпечення плюралізму [2].

У звіті Групи Найвищого рівня Ради Європи “Свобода та плюралізм медіа підтримують Європейську демократію” вміщено рекомендації щодо регулювання нових медіа. Так, в Рекомендації 13 зазначається, що “канали чи механізми, через які нові медіа будуть потрапляти до кінцевого споживача, мають регулюватися з допомогою підходу технологічної рівності та нейтральності. На час повної цифрової епохи інтернет-нейтральність та рівність вибудовуватимуться з урахуванням законодавства Європейського Союзу” [3]. Головні підходи регулювання:

- 1) регулювання не означає обмеження;
- 2) забезпечення свободи ЗМІ та плюралізму;
- 3) незалежний регулятор;
- 4) єдиного глобального підходу до регулювання не існує, для кожної країни та культури мають бути свої підходи.

На нашу думку, саме останній пункт щодо напрацювань кожної країни в питаннях регуляції має бути основоположним. Для цього країни мають визначатися із позиціонуванням та дефініціями нових конвергентних медіа, які можуть підлягати регулюванню. Керівний комітет Ради Європи з питань розвитку медіа та інформаційного суспільства у своїх рекомендаціях для країн-членів наголошує на важливості виокремлення критеріїв технологій та інформаційних механізмів/структур, які підлягають чи можуть підлягати регулюванню. Відповідно до Директиви Європейського парламенту та Ради ЄС 2010/13/ЄС від 10 березня 2010 р. про аудіовізуальні медіа-послуги [1] правове регулювання базується саме на поділі аудіовізуальних послуг на лінійні та нелінійні. *Лінійні (телевізійне сповіщення)* – це АВМП, що надаються провайдером медіа-послуг для одночасного перегляду програм на основі програмного розкладу (сітки). *Нелінійні (АВМП на замовлення)* – це АВМП, що надаються провайдером медіа-послуг для перегляду в момент, обраний глядачем за індивідуальним запитом на основі каталогу програм, обраних таким провайдером.

Метою будь-якої регуляторної політики є реагування на вимоги:

- 1) суспільства (наприклад етичний, релігійний аспект тощо);

2) законодавця (акт парламенту, міжнародна угода, державна концепція або програма, указ президента тощо);

3) ринку (податкова або фіскальна політика держави; монопольне або конкурентне середовище; розвиток нових технологій).

Для регулювання важливим є розподіл медіа. Тому нагадаємо, що всі засоби масової інформації, в тому числі традиційні, поділяються на такі: *за характером матеріального втілення інформації на носіях та відповідного сприйняття* – на друковані (текстові) та аудіовізуальні, *за одночасністю перегляду відповідно до програмної сітки* – на лінійні та нелінійні, *за територією поширення* – на місцеві, регіональні, загальнонаціональні та транскордонні, *за споживацькою аудиторією* – на загального спрямування, професійного спрямування, для певної спільноти за інтересами тощо.

Усі регуляторні інструменти можна систематизувати/класифікувати за трьома групами:

ліцензування, коли регулятор виставляє ліцензію на конкурс (licensing) і заявники за неї змагаються (за такими монетарними критеріями, як, наприклад, хто більше сплатить чи хто краще відповідає умовам ліцензії тощо);

реєстрація (registration), коли регулятор встановлює набір немонетарних критеріїв і залежно від того, як їм відповідає чи не відповідає заявник, реєструє або не реєструє його (тобто хтось має подати заяву і чекати від регулятора на рішення – задовольнять його чи ні);

повідомлення (notification), мовник лише надсилає повідомлення про початок своєї діяльності регулятору і воно приймається автоматично, відмовити в отриманні повідомлення регулятор не може.

Аналіз законодавчої бази країн-членів Європейської платформи регуляторних органів показує, що більшість країн вже застосовують *систему попередньої реєстрації або повідомлення*, зокрема стосовно *відео-на-запит*. Це, зокрема, пояснюється тим, що багато країн вже запровадили Директиву ЄС щодо аудіовізуальних медіа-послуг як інтегральної частини свого національного законодавства. Така система може, з одного боку, сприяти ідентифікації послуг, що підлягають регулюванню, особливо якщо вони стосуються нових учасників ринку. З другого – життю заходів щодо впливу регулятором, полегшити майбутній контроль за дотриманням вимог законодавства і забезпечення прозорості інформації про мовників послуг.

На прикладі саме реєстрації *відео-на-запит* зможемо побачити аналогічність та подібність підходів різних країн.

За період з травня 2011 р. 6 нових країн запровадили доведення до відома регулятора стосовно *відео-на-запит* шляхом повідомлення: Боснія та Герцеговина, Словенія, Угорщина, Латвія, Нідерланди та Фінляндія.

Наприклад, у **Нідерландах** опубліковані регулятором (CvdM) правила містять норми, що визначають політику “комерційних засобів масової інформації”, або послуг *відео-на-запит*, відповідно до голландського Закону про ЗМІ, який набув чинності 1 листопада 2011 р. Такі послуги *відео-на-запит* повинні бути зареєстровані. Голландським регулятором CvdM також запроваджено систему он-лайн-заявок для полегшення процесу доведення до відома регулятора шляхом повідомлення [5].

У **Словенії** учасники ринку повинні повідомити про початок їхньої діяльності регуляторові. Базовим законом також створено базу даних нелінійних мовників.

Повідомлення повинне містити інформацію, необхідну для ідентифікації типу послуг та відповідної класифікації мовника [6].

У **Боснії і Герцеговині** стосовно регулювання послуг *відео-на-запит* було застосовано безкоштовну процедуру реєстрації [8].

У **Канаді** медіа-послуги, що надаються через Інтернет або інші мобільні пристрої, не потребують отримання ліцензії від регулятора відповідно до положень базового Акта “Про сповіщення”. Спеціального іншого законодавства щодо регулювання нових медіа в Канаді не існує, отож вимог щодо реєстрації чи повідомлення також не передбачено.

Мальта прийняла базовий закон, в якому йдеться про те, що мовники нелінійних послуг повинні зареєструватися у регулятора. Однак ще не всі підзаконні акти прийняті, тому на сьогодні нелінійні послуги є незареєстрованими.

Норвегія, Швейцарія, Азербайджан, Ізраїль не запровадили таку реєстрацію шляхом повідомлення *відео-на-запит*.

У **Німеччині** тоді як директива АВМП не вимагає ліцензування або реєстрації, для досягнення правової визначеності постачальник так званих *телемедіа-послуг* має право звернутися до компетентного представника регулятора для підтвердження того, що послуга, яка надається, не суперечить чинному законодавству (ст. 20 п. 2 Угоди між федеральними землями).

В **Італії** послуги *ТБ-навздогін* регулюються в законодавчих рамках застосування лінійних послуг, де зацікавлені в можливості надання таких послуг суб’єкти господарювання повинні зазначити в запиті на отримання дозволу (ліцензії), що вони також надають конвергентні послуги, але не зобов’язані подавати окрему заяву на отримання спеціального дозволу (ліцензії) на *ТБ-навздогін*. Web-трансляція лінійної послуги підпадає під спрощену процедуру регулювання [7].

У **Бельгії** (CSA (франкомовний регулятор)) вимога реєстрації поширюється на всі аудіовізуальні медіа-послуги, які можуть підпадати під визначення *відео-на-запит: під’єднане ТБ* та його підвиди; програмне забезпечення для смартфонів / планшетів (якщо такий контент відрізняється від іншої версії сервісу, що надається іншим способом, такі як регулярні веб-сайти і про нього вже повідомлено регулятора); веб-сайт газети з відеорозділом – (доки відеорозділ є основною метою такого виду послуг або він ізольований від іншої частини веб-сайта як послуга у власному сенсі); послуга *завантаження з метою володіння (для власного використання)* (DTO) та *завантаження для перегляду* (DTR); Web-радіо [8].

У **Хорватії** система доведення до відома регулятора шляхом повідомлення також поширюється на електронні видання (інтернет-портали).

У **Люксембурзі** мовники АВМП *відео-на-запит* повинні повідомити Міністерство зв’язку або подати заявку на отримання концесії від міністра зв’язку. Проте регулятор може дати свої рекомендації щодо конкретних програм.

Система **спільного регулювання (співрегулювання)** введена в трьох країнах, останнім прикладом є **Фінляндія**, де реєстрація мовників АВМП *відео-на-запит* провадиться організацією під назвою Фінський Центр Медіа-освіти та Аудіовізуальних ЗМІ. Цей орган несе відповідальність за контроль надання аудіовізуальних програм (класифікації фільмів, захисту неповнолітніх тощо), а також координації та розвитку освіти щодо національних ЗМІ.

В **Ірландії** 2011 р. регулювання нелінійних АВМП *відео-на-запит* було делеговано регулятором самій медіа-галузі, представники якої створили саморегульовану організацію під назвою ODAS для здійснення цієї діяльності.

Добровільний кодекс поведінки був розроблений ODAS в травні 2011 р. Кодекс передбачає, що мовники аудіовізуальних медіа-послуг *відео-на-запит* повідомляють міністра або відповідного регулятора про свій намір надавати чи продовжувати надавати такі послуги (...) однак, не зобов'язана звітувати регуляторіві.

У **Великобританії** була створена система спільного регулювання, де мовники зобов'язані повідомляти недержавного співрегулятора ATVOD, якщо вони працюють з *відео-на-запит*. Організація несе відповідальність за встановлення термінів подання повідомлення, отримання повідомлення і управління процесом регулювання, тоді як Ofcom зберігає відповідальність за прийняття рішень по інших галузях та застосування санкцій [9].

В **Угорщині**, незважаючи на створення передумов для існування співрегуляторного режиму, мовники все ще зобов'язані повідомляти державного регулятора.

У **Боснії і Герцеговині, Фінляндії, Словенії** вимоги про реєстрацію шляхом повідомлення були введені зовсім недавно. Словенія проте вже провела попереднє дослідження, згідно з яким близько 40 мовників повинні надіслати повідомлення.

Отже, можна зробити такий висновок. Австрія, Боснія та Герцеговина, Бельгія (франкомовний регулятор), Бельгія (фламандсько-мовний регулятор), Болгарія, Кіпр, Чехія, Іспанія, Угорщина, Хорватія, Італія, Литва, Латвія, Чорногорія, Нідерланди, Румунія, Швеція, Словенія, Словаччина реєструють *відео-на-замовлення* шляхом подачі повідомлення до національного державного регулятора. В Ірландії, Великій Британії та Фінляндії реєстрація відбувається через співрегуляторів, недержавні організації. У Люксембурзі реєстраційна інформація подається до профільного державного міністерства.

Дослідники регулювання нових конвергентних медіа Д.Тупчієнко та Д.Проценко в "Огляді підходів до регулювання нових конвергентних аудіовізуальних засобів масової інформації: міжнародний досвід" констатують, що більшість регуляторів (Болгарія, Данія, Чехія, Франція, Хорватія, Нідерланди, Фінляндія, Португалія, Велика Британія, Словенія, Словаччина, Швеція) схильні застосовувати "легке" регулювання послуг, тобто переважно *відео-на-запит* і *ТБ-навздогін* [4]. У Великобританії, якщо послуга не вимагає ліцензії на мовлення, вона буде підпорядкована полегшеному регулюванню. У Бельгії законодавство не містить загальних положень для лінійних і нелінійних послуг, диспозицій конкретних лінійних послуг та диспозицій конкретних нелінійних послуг. Відео-на-запит і ТБ-навздогін повинні відповідати положенням, які є загальними для лінійних і нелінійних послуг, а також конкретним положенням для нелінійних послуг. Конвергентні послуги, що надаються традиційними мовними компаніями, повинні відповідати правилам, застосованим до їх категорії (залежно від того, є вони лінійними чи нелінійними або надаються на відкритих платформах – таких як Інтернет або на закритих платформах – таких як кабель). У Люксембурзі відповідно до законодавства застосовуються однакові правила для лінійних сервісів і послуг за вимогою. У Боснії і Герцеговині до нових конвергентних медіа застосовуються правила регулювання лінійних послуг – переважно стосовно послуг, пропонує існуючими мовниками на своїх офіційних веб-сайтах з метою надання доступу до програм, які вже транслювалися. На **Мальті** в цей час норми законодавства, що регулює діяльність лінійних послуг, поширюються на аудіовізуальні медіа-послуги. Пропозицією регулятора є менш формальний підхід до нелінійних послуг за умови, що ключові поняття, такі як захист меншин, неповнолітніх, захист від расової ненависті суворо

дотримуються. Більшість національних/державних регуляторів наділені достатніми повноваженнями щодо забезпечення реєстрації шляхом повідомлення. Однак процес цей різниться від країни до країни.

Регуляторам найважче класифікувати найбільш “нетрадиційні” послуги, тобто будь-які послуги, які надаються винятково через Інтернет, які особливо важко регулювати на практиці. Такі послуги пропонують, як правило, гібридний зміст (аудіовізуальні та інші матеріали), що робить його іноді важко оцінюваним, а саме: який зміст є головним і який – допоміжним, або як вирішити, чи розділ відеопошуку можна розглядати як ізольований від іншої частини веб-сайта і як медіа-послугу. Найбільш дискусійним останнім часом є *телебачення-через-Інтернет (OTT TV)*. Реєструють та класифікують цю послугу Австрія, Бельгія (франкомовний регулятор), Фінляндія, Нідерланди, Кіпр, Італія, Люксембург, Словенія. В Італії цей вид послуг вважається еквівалентним веб-ТБ у сенсі технологічного та економічного впливу на ринок, особливо стосовно питання трансляції спортивних змагань на нових технологічних платформах.

Також важко класифікувати малі послуги, наприклад послуги, що надаються університетами (але є доступними будь-де через Інтернет), що складаються тільки з програм, створених за участю студентів і для студентів (студентські новини, розважальні програми тощо).

У регуляторів також викликає питання різниця між *завантаженням з метою володіння для власного використання* та *завантаженням для перегляду і передплатне відео-на-замовлення*. Становить також інтерес класифікація електронних видань (веб-порталів), зокрема досвід регулятора з Хорватії стосовно класифікації електронних публікацій та веб-платформ, оскільки у зв'язку з наданням Хорватії статусу країни-кандидата на вступ до ЄС розпочався процес імплементації у національне законодавство Директиви ЄС про АВМП, що охоплює як лінійні, так і нелінійні медіа-послуги з використанням Інтернету, кабеля або супутника як дистрибуційних платформ.

Отже, лише дві послуги із дев'яти обраних мають більшою мірою подібність та однаковість у підходах щодо регулювання в країнах-членах Ради Європи.

Зазначений поділ здебільшого знаходить відображення в національних законодавствах країн-членів ЄС. Майже всі країни-члени Ради Європи оновили свої медіа-законодавства. Приміром, Туреччина схвалила нову інноваційну редакцію Закону “Про телебачення та радіомовлення” в 2011 р. Нині цей закон вважається одним із найпрогресивніших серед медійних законодавств країн-членів Ради Європи. Албанія схвалила новий закон про телебачення та радіо навесні 2013 р., Болгарія – в 2009 р.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Підсумовуючи, слід зазначити, що на сучасному етапі розвитку медіа відбуваються серйозні корекції в європейських підходах державного регулювання конвергентних ЗМІ. Вони очевидні й напрацьовуються в кожній із країн ЄС. Наприклад, критерій *масовість* до нових конвергентних медіа неможливо застосовувати, оскільки контент, розміщений у мережі Інтернет, доступний практично будь-кому в будь-який час і з будь-якого місця, отже, у такого контенту апріорі виконується критерій масовості поширення контенту. Критерій *редакторського контролю* втрачає свою однозначність у випадках, коли на веб-порталах поряд із редакційним міститься контент, згенерований користувачами, або коли сайти-агрегатори, які не мають власного контенту, працюють “посиланнями”. У таких випадках видалення контенту з джерела

прибирає його і на такому сайті, тому редакторський контроль сумнівний. Щодо критерію *комерційна діяльність*, то складність перевірки за цим критерієм полягає в тому, що на етапі кваліфікації загалом буває неможливо або складно напевно встановити, яким чином організовано бізнес-модель діяльності провайдера: які форми оплати використовуються чи за плату загалом надається аудіовізуальна медіа-послуга тощо. Окремим питанням для кваліфікації є нові медіа від некомерційних установ (освітні, релігійні тощо), якщо при цьому такі медіа задовольняють решту критеріїв. Великі питання на практиці у регуляторних органів викликає критерій *аудіовізуальність інформації, що поширюється*. Стосовно нових конвергентних медіа такий критерій занадто загальний, тому може бути значною мірою суб'єктивним та оцінним.

Для виходу із складної ситуації кваліфікації за зазначеним критерієм регуляторні органи можуть застосувати *кількісні підходи*: пропорційність аудіовізуального та текстового контенту, рейтингові показники аудіовізуального та текстового контенту або змішаний підхід. Крім того, можна розглядати як підхід уточнювані деталі для кожної класифікації. В уточненні класифікацій, що впливають на напрацювання різних регуляторних механізмів стосовно нових конвергентних медіа, вбачаємо подальші *перспективи наукових розвідок*.

Список використаних джерел

1. Broadcasting Regulatory Policy CRTC 2010-190 Regulatory framework for video-on-demand undertakings [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.crtc.gc.ca/eng/archive/2010/2010-190.htm>
2. 35th EPRA meeting: New Media & Regulation: Towards a Paradigm Shift? New Services and Scope: “What’s in, what’s out Revisited” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.epra.org/eng/event/archive/2012/2012-130.html>
3. Report of the High Level group, “A free and pluralistic media to sustain European democracy”, 3.1. The impact of new technologies. Prof. Vaira Vike-Freiberg, Prof. Herta Daubler-Gmelin, Prof. Luis Mignel Poyares Pessoa Maduro, Ben Hammersley 2013. – P. 27 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.coe.int/t/dghl/standartsetting/media/CDMSIBU/High%20Level%20group%20report_eng.pdf. – Назва з екрана.
4. *Проценко Д.* Огляд підходів до регулювання нових конвергентних аудіовізуальних засобів масової інформації: міжнародний досвід / Д. Проценко, Д. Тупчієнко. – К. : [б. в.], 2012. – С. 13–17.
5. Netherlands Main Broadcasting Acts /media regulation 2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.wettenoverheid.nl/BWBR0025028>
6. Slovenia Main Broadcasting Acts /law 87/2011 on Audiovisual media Services [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.urdni-list.si/1/objava.jsp?urlid=201187&stevilka=3715>
7. Italy Main Broadcasting Acts / Decree 120 of 28 June 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.gazzettaufficiale.it/guribd/dispatcher?service=18&datagu=2012-07-30>
8. Main broadcasting acts of Belgium [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.medienrat.be/files/dekret-neu.pdf>
9. Ofcom broadcasting codes UK/media legislation [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.legislation.gov.uk/all?title=media>